

Oppineen yhteisön myrskyt ja tyvenet

Jyrki Paaskoski: Oppineiden yhteisö. Suomalainen Tiedeakatemia 1908–2008. Otava 2008. 447 s.

■ Kun jokin yhdistys tai muu yhteisö, kunta tai seurakunta, instituutti tai muu laitos täyttää tasavuotia, on tapana tilata hyvässä ajoin juhlakirja, tavallisimmin historiikki. Sellaisen laatiminen ei ole helppo tehtävä, vaikka tekijänä olisi hyvinkin ammattitaitoinen historiantutkija, joka hallitsee lähteiden käytön ja osaa kirjoittaa. Historiikin on näet yhtäältä kuvattava kohdettaan ikään kuin sisältä päin, järjestöbyrokratiaa ja henkilöintrigejäkään kaihtamatta, ja toisaalta historioitsijan on nähtävä kohteensa ikään kuin ulkoa päin, suhteessa yhteisön oman alan kehitykseen ja laajempaankin yleiseen ympäristöön, niin henkiseen kuin taloudelliseen ja sosiaaliseenkin. Edellisessä tapauksessa on tarjolla vaara, että historiikin sisältö kiinnostaa vain yhteisön omia jäseniä, jälkimmäisessä taas se, että historiikista tulee niin ulko-kohtainen että se ei kerro oikeastaan mitään varsinaisesta kohteestaan. Mutta näiden vaarojen uhallakin, Skyllan ja Kharybdiin välistä luovien, historiikkeja vain syntyy, eikä lajin kuolemasta tai edes heikkenemisestä näy merkkejä.

Suomalainen Tiedeakatemia perustettiin 1908, ja viime vuonna se näin ollen vietti satavuotisjuhlaansa. Oli siis syytä tilata uusi historiikki, vaikka aikaisemmin oli ilmestynyt jo kaksi vastaavanlaista teosta, Oiva Ketosen ”Suomalainen Tiedeakatemia 1908–1958” (1959) ja Aimo Halilan ”Suomalainen Tiedeakatemia 1908–1983” (1987). Mutta tietenkin aika on virrannut taas neljännesvuosisadan eteenpäin, ja Tiedeakatemian vaiheista on ollut yhtä ja toista uuttakin kerrottavaa. Kun kirjan esipuheen mukaan dosentti Jyrki Paaskoski aloitti työnsä vasta vuoden 2006 alussa, hän on tehnyt todella ripeää työtä, olkoonkin että hän oli jo vuosia aikaisemmin joutunut työssään tekemisiin Suomen tieteen vaiheiden kanssa, eikä aihe ollut hänelle outo. Molemmat edelliset teokset oli otsikoitu jotenkin mielikuvituksettomasti vain yhteisön nimellä ja vuosiluvuilla, mutta uusi historiikki on saanut erillisen otsikon ”Oppineiden yhteisö” ja tyylikkään kansikuvan, jos kohta molemmat edustavat tiedeakatemialle soveliaista hillittyä linjaa – joku voisi käyttää siitä jopa muotitermiä ”pönäkkä”, jolla helposti luonnehditaan kaikenlaista arvokkuutta ja vakavamielisyyttä. Samaa voi todeta kirjan muustakin kuvituksesta. Erityisen riehakkaasta yhteisöstä ei todellakaan ole kysymys!

Tiedeakatemian vanhempi sisaryhteisö, Suomen Tiedeseura, ratkaisi aikanaan historiakysymyksensä siten, että kun 1938 oli ilmestynyt molemmilla kotimaisilla kielillä satavuotishistoriikki, vuonna

1988 julkaistiin ”Suomen Tiedeseuran kolmas puolivuosisata 1938–1987”, niin ikään molemmilla kotimaisilla. Suomalainen Tiedeakatemia puolestaan on uskaltanut uuteen alusta lähtevään historiaan, mikä väistämättä merkitsee myös sitä että siinä tulee toistetuksi paljon sellaista mikä on mukana jo aikaisemmissa laitoksissa. Tämä siitäkin huolimatta, että Paaskoski on alkusanoissaan selittänyt laatineensa satavuotishistorian tietoisesti edeltäjistään poikkeavaksi. ”Olen sijoittanut Tiedeakatemian osaksi yhteiskunnallisia, poliittisia ja tiedepoliittisia muutoksia, ja tavoitteenani on ollut selittää, millainen asema ja merkitys Tiedeakatemialla on ollut kuluneen sadan vuoden aikana.”

Haaste on melkoinen, mutta on sanottava, että Paaskoski on pystynyt hyvin vastaamaan tähän haasteeseen: Suomalaisen Tiedeakatemian profiili on selkeytynyt sellaisellekin, joka ei ole koskaan ollut sen kanssa lähemmissä tekemisissä. Eikä Paaskoskikaan näytä olevan yhteisön jäsen, toisin kuin aikaisempien historiikkien kirjoittajat tai heidän kollegansa Tiedeseuran puolelta. Tiedeakatemian ja Tiedeseuran historiikkien lisäksi on tietenkin parin viimeisen vuosikymmenen aikana ilmestynyt yhtä ja toista mikä on helpottanut Paaskosken työtä, ennen kaikkea massiivinen, kolmiosainen Helsingin yliopiston historia (1987–90), vielä mahtavampi neliosainen ”Suomen tieteen historia” (2000–02) ja lähes yhtä muhkea Suomen Akatemian kolmiosainen historia (2004–07). Muhkeaksi voi uut-

ta Tiedeakatemiankin historiaa nimittää, onhan siinä liitteineen yli 400 kookasta sivua, mikä vastaisi lähes 800 normaalisivua, ja painoa sille kertyy lähes kaksi kiloa. On selvää että näin laajaan kirjaan mahtuu sinne tänne pieniä huolimattomuksiakin, mutta niiden ruotimiseen ei tässä ole aihetta. Erillisenä kirjasena on julkaistu teoksen englanninkielinen tiivistelmä *A Community of Scholars*, joka on ulkoasultaan elegantti ja mahtuu hyvin ulkomaille menevään kirjekuoreenkin.

Eräissä suhteissa Paaskosken haaste on kuitenkin ollut lähes mahdoton. On näet vaikeaa, ellei mahdotonta, erottaa selvästi Tiedeakatemian johtavien jäsenten, ”mandariinien”, kuten Paaskoski sanoo, tiedepoliittista toimintaa itse yhteisön toiminnasta. Osaksi he toimivat yhteisön puitteissa ja suuntasivat sen työtä, mutta osaksi he toimivat siitä muodollisesti erillään, yliopistossa – ja tässä nimenomaan Helsingin yliopistossa – ja muualla. Hyvänä esimerkkinä on kemisti Gust. Komppa, yksi Tiedeakatemian keskeisistä perustajista ja sen yleissihteeri yli 30 vuoden ajan, joka samalla oli lähes kolme vuosikymmentä Kordelinin rahaston puheenjohtaja, pari vuosikymmentä valtion Tieteellisen keskuslautakunnan jäsen, viitisentoista vuotta Tieteellisten Seurain valtuuskunnan puheenjohtaja sekä lisäksi pitkään Turun yliopiston kansleri ja paljon muuta. Ei ihme, että kirjan yhtenä alalukuna on ”Gust. Kompan Akatemia”. Mandariineja oli toki muitakin, niin Kompan aikana kuin myöhem-

min, ja tuntuu siltä kuin Paaskoski jossain määrin yhtyi syytöksiin Tiedeakatemian elitistisyydestä ja epädemokraattisuudesta. ”Valta keskittyi pienelle helsinkiläiselle professorijoukolle, jonka sitoutuminen Tiedeakatemiaan oli huippuluokkaa, vaikka se oli haalinut itselleen lukuisia eri luottamustehtäviä yliopiston hallinnossa, eri säätiöissä ja järjestöissä.” Toisaalta voidaan kysyä, olisiko tällaisten yhteisöjen oltavakaan ”demokraattisia”, sillä tiede ja tutkimus, niin kuin taidekin, on sinänsä ”epädemokraattista”; eri asia on sitten, että aktiivisimmat mandariinit eivät aina ole olleet kaikkein etevimpiä tiedemiehiä. Suorastaan hilpeältä kuulostaa Paaskosken toteamus siitä, miten A. I. Virtanen vieroksui Kompan dominoivaa luonnetta, tämä kun ei Virtasen mukaan kunnioittanut ketään. Ikään kuin Virtasen omassa luonteessa ei olisi ollut dominointihalua tarpeeksi!

Varsinaisen Tiedeakatemian ohella Paaskosken historiassa kerrotaan esimerkiksi tutkijoiden sodanaikaisista yhteyksistä Saksaan ja sodanjälkeisistä yhteyksistä Neuvostoliittoon, valtion tieteellisistä toimikunnista, Suomen Akatemiasta (sekä vanhasta että uudesta), joiden kaikkien järjestelyssä Tiedeakatemian jäsenet ovat olleet mukana. Kaikissa näissä yhteyksissä Paaskoski ei onnistu pysyttelemään aivan puolueettomana vaan suhtautuu pikemminkin kriittisesti Saksan-yhteyksiin mutta vähemmän kriittisesti neuvostoyhteyksiin. Kirjoittaessaan Niilo Pesosen Tiedeakatemialle esittämästä suunnitelmasta ro-

tubiologisen instituutin perustamiseksi Paaskoski – kuten monet muutkin historiantutkijat – on sekoittanut ”rotuhygienian” eli eugeniikan ja ”rotuopit” eli opit joidenkin ihmisrotujen primäärisestä etevämyydestä toisiin rotuihin nähdessä.

Eugeniikassahan on kysymys negatiivisena pidetyn geeniaineksen vähentämisestä väestössä eikä joidenkin ”rotujen” suosimisesta toisiin verrattuna, olkoonkin että Pesosen ideoissa oli tällaistaakin piirrettä. Instituuttiahan ei koskaan perustettu, toisin kuin Ruotsissa, missä ”rotubiologinen” liike eli paljon vahvempana kuin meillä. Ja kun Paaskoski toteaa, että sotien jälkeen ”kaikki suomalaiset kollegat saivat pitää virkansa”, vaikka Saksassa ja Itä-Euroopassa yliopistoja ja tiedejärjestöjä puhdistettiin ”saksalaisille myötemielisistä professoreista”, hän ei tule huomanneeksi, että valtion virkamiehinä professoreja ei noin vain voitu erottaa. Mutta enimäkseen Paaskosken teksti on poliittisesti neutraalia ja antaa siksi luotettavan vaikutelman; hän ei tunnu ajavan kenenkään asiaa, enintään ehkä Tiedeakatemiaan omaa, vihjaistessaan parissa kohdassa miten monet nuoremmat tutkijat toivoivat ja suorastaan odottivat kunniaa päästä tämän arvokkaan yhteisön jäseniksi.

Yksi kirjan suurista linjoista on Suomalaisen Tiedeakatemiaan nousu Suomen Tiedeseuran rinnalle ja ohi tiedepoliittiseksi vaikuttajaksi ja molempien aseman tuntuva heikkeneminen Opetusministeriön ja sen kärkkäiden virkamiesten edessä etenkin 1960- ja 1970-

luvulla. Tiedettä pidettiin ilmeisesti liian tärkeänä jätettäväksi pelkästään tiedemiesten haltuun, mutta samalla poliitikot ja virkamiehet katsoivat ymmärtävänsä tutkijoita paremmin, mitä olisi tutkittava sekä missä ja miten tutkimusta olisi harjoitettava. Kun toisaalta käy läpi hieman luettelomaista alalukua Tiedeakatemiaan julkaisusarjoihin sisältyneistä merkittävistä tutkimuksista, ajattelee että näin monipuolista ja ilmeisen korkeatasoista tutkimusspektriä ei olisi voinut syntyä ilman tieteen autonomisuutta, ei ainakaan poliittikkoa ja virkamiesten voimin!

Kirjan toinen tärkeä linja on Tiedeakatemiaan ja Tiedeseuran keskinäinen suhde, jota esimerkiksi ulkomaisten virkatovereiden on aina ollut vaikea käsittää, varsinkin sen jälkeen kun valtion tiedevirasto ilmaantui Suomen Akatemian nimellä sekoittamaan kuvioita. Tiedeakatemia ja Tiedeseura saivat aikaan yhteisen valtuuskunnan, joka sittemmin kutistui Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan jaostoksi, mutta seurojen yhdistymisestä ei tullut mitään, vaikka siihen tähtäävät suunnitelmat 1990-luvun alussa olivatkin jo varsin pitkällä. Viime kädessä kumpikin yhteisö halusi pitää kiinni omista traditioistaan, ehkä myös omista rahastoistaan ja niiden mandariinit omista valta-asemistaan, ja kielipoliittikkakin, jonka luultiin jo jääneen taka-alalle, nousi kuvaan: Suomalainen Tiedeakatemia oli syntynyt fennomanian merkeissä, nimenomaan suomenkielisten ja -mielisten tutkijoiden yhteisöksi tiedemaailman ja etenkin Helsingin yliopiston

ruotsinkielisyyttä vastaan, kun taas Tiedeseura halusi pitää kiinni kaksikielisyydestä, käytännössä ruotsinvoittoisuudesta. Yhteistyö on kuitenkin ollut monipuolista, ja monet eturivin tutkijat ovat alusta lähtien kuuluneet molempiin seuroihin.

Naisten asema on viime vuosiin asti ollut Tiedeakatemiassa, niin kuin koko tieteilisessä maailmassa, melko marginaalinen. Ensimmäiset naiset valittiin tosin jäseniksi – silloisen systeemin mukaan ”apujäseniksi” – jo 1910- ja 1920-luvulla, mutta vielä 1960-luvulla oli 57 uuden jäsenen joukossa vain yksi nainen ja 1970-luvulla 184 uudesta jäsenestä naisia 11. Vasta 2000-luvulla naisten osuus uusista jäsenistä nousi yli 20 prosentin eli samoihin lukemiin kuin naisten osuus koko maan professorikunnasta. Toistaiseksi vain yksi nainen, Elina Haavio-Mannila, on ollut Tiedeakatemiaan esimiehenä. Kuvaavasti onkin Paaskosken historian yhden, muutaman sivun mittaisen alaluvun otsikkona ”Tiedeakatemiaan naisprofessorit”, minkä voisi ilkeämielisesti tulkita tarkoittavan, että ”pelkillä dosenteilla” ei ole asiaa Tiedeakatemiaan!

Suomalaisen Tiedeakatemiaan jäsenten maksimimäärä oli 1924 yhteensä sata, mutta jäsenmäärää on useaan kertaan nostettu, ja nykyään se on 600. Tällaisen joukon yhteisöllisyys on tietenkin aivan toista kuin muutaman kymmenen henkilön ydinryhmän, ja valtaosa jäsenistöstä jää väistämättä passiiviseksi ”paperijäseniksi”. Toisaalta suuri jäsenmäärä antaa epäilemättä ainakin näen-

näistä painoarvoa ulospäin, varsinkin jos pystytään pitämään yllä käsitystä, että jäsen on oltava tutkimusalallaan muita etevämpi, *primus inter pares*. Tässä ei tasapuolisuudesta, demokraattisuudesta tai alueellisuudesta ole apua. Paaskoski siteeraa kirjansa viimeisen varsinaisen luvun päätteeksi Tiedeakatemiaan esimiehen kansleri Kari Raivion vuoden 2006 lopussa esittämää toivomusta, että riippumattomia tiedeakatemiaa käytettäisiin nykyistä enemmän ”poliittisen päätöksenteon ja valistuneille yleislukijoille tarkoitettujen erilaisten tieteellisten raporttien” laadinnassa. Tulevaisuus näyttää, onnistuuko Suomalainen Tiedeakatemia – mieluummin yhteistyössä Suomen Tiedeseuran kanssa – saamaan sekä kotimaisen yleisön että ulkomaisten tutkijoiden silmissä tällaisen roolin, jonka se kyllä täydellä syyllä periaatteessa ansaitsisi.

Anto Leikola